

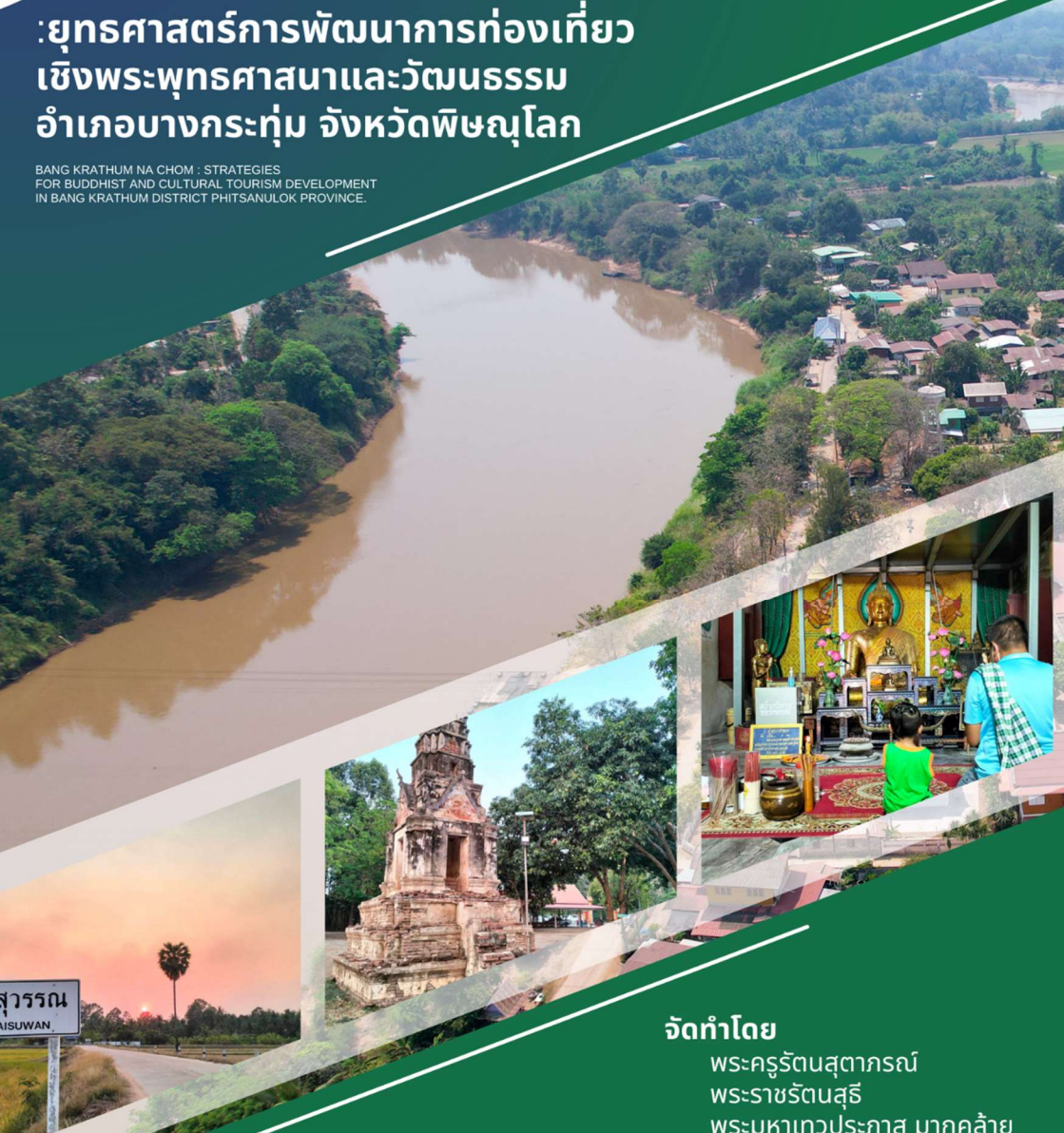
สกสว
TSRI

ชุดองค์ความรู้ การวิจัย
ย่อยที่ 1

บางกระทุ่มน่าชม

ยุทธศาสตร์การพัฒนากการท่องเที่ยว
เชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม
อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก

BANG KRATHUM NA CHOM : STRATEGIES
FOR BUDDHIST AND CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT
IN BANG KRATHUM DISTRICT PHITSANULOK PROVINCE.

จัดทำโดย

พระครูรัตนสุตาภรณ์

พระราชรัตนสุธี

พระมหาเทวประภาส มากคล้าย

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม MCU

หนังสือชุดองค์ความรู้งานวิจัยวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

คำนำเสนอ : พระราชรัตนสุธี, รศ.ดร. เจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก

ชุดองค์ความรู้งานวิจัยย่อยที่ ๑

บางกระทุ่มนำชม : ยุทธศาสตร์การพัฒนา
การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม
อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก

พระครูรัตนสุตาภรณ์ (ธีรเดช โพธิ์ทอง)
พระราชรัตนสุธี (ขวัญรัก เกษรบัว)
พระมหาเทวประภาส วชิรญาณเมธี (มากคล้าย)

จัดพิมพ์เผยแพร่โดย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชุดองค์ความรู้งานวิจัยย่อยที่ ๑ บางกระทู้มนำชม :
ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา
และวัฒนธรรมอำเภอบางกระทู้ จังหวัดพิษณุโลก

ISBN	978-616-300-902-9
ผู้เขียน	พระครูรัตนสุตาภรณ์ (ธีรเดช โพธิ์ทอง) พระราชรัตนสุธี (ขวัญรัก เกษรบัว) พระมหาเทวประภาส วชิรญาณเมธี (มากคล้าย)
ที่ปรึกษา	พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.
บรรณาธิการ	พระมหาเทวประภาส มากคล้าย, ดร.
กองบรรณาธิการ	พระมหาเทวประภาส มากคล้าย, ดร. อ.ดร.ณัฐยาณี บุญทองคำ อ.ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ
ภาพประกอบ	อ.ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ
ลิขสิทธิ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พิสูจน์อักษร/ออกแบบปก	พระมหาเทวประภาส มากคล้าย, ดร.
ผู้จัดพิมพ์	วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พิมพ์ครั้งแรก	เมษายน ๒๕๖๗ จำนวน ๓๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

พระครูรัตนสุตาภรณ์ (ธีรเดช โพธิ์ทอง)

ชุดองค์ความรู้งานวิจัยย่อยที่ ๑ บางกระทู้มนำชม : ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระทู้ จังหวัดพิษณุโลก-- พิษณุโลก : วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2567.
42 หน้า.

1. การท่องเที่ยว -- แงศาสนา -- พุทธศาสนา. 2. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม -- พิษณุโลก.

I. พระราชรัตนสุธี (ขวัญรัก เกษรบัว), ผู้แต่งร่วม.

II. พระมหาเทวประภาส มากคล้าย, ผู้แต่งร่วม. III. ชื่อเรื่อง.

915.93

ISBN 978-616-300-902-9

ชื่อเรื่อง : บางกระท่อมนำชม : ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยว
เชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก

ผู้วิจัย : พระครูรัตนสุตาภรณ์ (ธีรเดช โพธิ์ทอง)
พระราชรัตนสุธี (ขวัญรัก เกษรบัว)
พระมหาเทวประภาส วชิรญาณเมธี (มากคล้าย)

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “บางกระท่อมนำชม : ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไป และวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาสและอุปสรรคทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก ๒) เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก แบบมีส่วนร่วมของชุมชน และ ๓) เพื่อเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก แบบบูรณาการตามแนวพระพุทธศาสนา การศึกษาพบว่า ๑) อำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นและน่าสนใจ มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมได้ ๕ แห่ง ได้แก่ วัดสนามคลีตะวันตก วัดไพรสุวรรณ วัดโคกสลุด วัดตายม และวัดย่านยาว จากการวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาส และอุปสรรคทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อมพบว่าพื้นที่อำเภอบางกระท่อมมีศักยภาพสามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมได้ ๒) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก แบบมีส่วนร่วมของชุมชน จะต้องมีการพัฒนาด้านต่างๆ คือ ด้านความสามารถในการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว ด้านความสามารถในการเข้าถึง ด้านสิ่งดึงดูดใจ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว และด้านการให้บริการของแหล่งท่องเที่ยว ๓) ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก แบบบูรณาการตามแนวพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักพุทธธรรมสัปปายะ ๗ มาบูรณาการร่วมกับหลักเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนขององค์การการท่องเที่ยวแห่งโลก ทำให้ได้กลยุทธ์การจัดการเชิงยุทธศาสตร์ ๔ กลยุทธ์ คือ กลยุทธ์การพัฒนาด้านกายภาพ กลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากร กลยุทธ์การมีส่วนร่วม และกลยุทธ์การประชาสัมพันธ์และบริการ ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ (Keywords): ยุทธศาสตร์, การพัฒนา, การท่องเที่ยว, พระพุทธศาสนา

Title : Bang Krathum Na Chom : Strategies for Buddhist and Cultural Tourism Development in Bang Krathum District Phitsanulok Province

Researcher : Phrakrurattanasutaphorn (Teeradet Photong)
Phrarajrattanasudhi (Khaunrak Gaesonbau)
and Phramaha Tevaprapas Makklay

Abstract

The research of “Bang Krathum Na Chom: Strategies for Buddhist and Cultural Tourism Development in Bang Krathum District Phitsanulok Province”. This research was aimed to 1) study general surrounding together with analyzing the strengths, weaknesses, opportunities, and obstacles of Buddhist and cultural tourism in Bang Krathum District. Phitsanulok Province. 2) develop Buddhist and cultural tourism in Bang Krathum District. Phitsanulok Province by community participation and 3) propose strategies for developing Buddhist and cultural tourism in Bang Krathum District Phitsanulok Province integrated to Buddhism principles. Results from the study provided as 1) Bang Krathum District Phitsanulok Province, there are Buddhist and cultural for tourist attractions. which are outstanding and interesting. There are five potential locations suit for developing into Buddhist and cultural for tourist attractions such as Wat Sanam Khli Tawan Tok, Wat Phai Suwan, Wat Khok Salut, Wat Tayom and Wat Yanyao. From strengths, weaknesses, opportunities, and obstacles analysis of Buddhist and cultural tourism in Bang Krathum District, found that the Bang Krathum District area was the potential for developing as Buddhist and cultural tourism. 2) Develop Buddhist and cultural tourism in Bang Krathum District Phitsanulok Province by Community participation. There are various aspects must for developing such as tourism programs organizing, accessibility aspect attraction, facilities, tourism promotion activities and services for tourist attractions 3) strategies for developing Buddhist and cultural tourism in Bang Krathum District Phitsanulok Province integrated to Buddhism principles by applied the principles of Buddhism Sappaya 7 , integrated with World Tourism Organization principles for tourism sustainable development. The result shown that 4 strategic management strategies consist of physical development strategies, Resource development strategies, Participation strategies, public relations and service strategies affect to sustainable development of Buddhist and cultural tourism in Bang Krathum District.

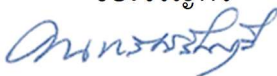
Keywords: Trategy, Development, Tourism, Buddhism

คำนำเสนอ

การศึกษาสภาพบริบทและศักยภาพเพื่อค้นแนวทางการพัฒนาฯ เป็นส่วนหนึ่งของการค้นหายุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธ ศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน เพื่อร่วมกันสืบสาน เสนอแนะ และ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทุ่ม ให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตอย่างสร้างสรรค์บนฐานของความภาคภูมิใจในฐานะเจ้าของมรดกพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ชุดองค์ความรู้ที่เหมาะสมต่อการนำไปปฏิบัติจากผลการวิจัยนี้ ทางวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชคาดหวังว่า จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ให้เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ภายใต้แนวคิดการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความยั่งยืน ให้สมคุณค่ากับคำว่า “บางกระทุ่มน่าชม” ได้ต่อไป

ขอเจริญพร

(พระราชรัตนสุธี, รศ.ดร.)

เจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก,

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

สารบัญ

เรื่อง

หน้า

บทที่ ๑ บทนำ

๑

บทที่ ๒ ความรู้เรื่องการบูรณาการพุทธธรรมฯ

๔

บทที่ ๓ ผลการสำรวจสภาพบริบททั่วไป และศักยภาพฯ

๘

บทที่ ๔ องค์ความรู้องค์ความรู้บางกระทู้ที่น่าสนใจ

๒๖

บทที่ ๕ ข้อเสนอแนะในการศึกษา

๓๐

บทที่ ๑   บทนำ

“บางกระท่อม” เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลกอยู่ทางใต้สุดของจังหวัดเขตติดต่อกับจังหวัดพิจิตร เมื่อพูดถึงข้อมูลหรือเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการท่องเที่ยวจังหวัดพิษณุโลกแล้ว ทุกคนก็จะโฟกัสการศึกษาไปที่ความเป็นเมืองเก่าแก่และธรรมชาติที่งดงามของเมืองพิษณุโลกและภูเขาทางตะวันออก ในขณะที่เดียวกันแทบไม่มีใครจะกล่าวถึงข้อมูลทางประวัติศาสตร์โบราณคดีในเขตอำเภอบางกระท่อมเลย ทั้งที่ในเขตอำเภอบางกระท่อมมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมจำนวนมาก^๑ และเป็นแหล่งผลิตกล้วยตากซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงของจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวมีความน่าสนใจไม่น้อย จึงเป็นเสมือนพื้นที่ถูกลืมของนักท่องเที่ยวและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางด้านนี้

---

^๑ อีระวัฒน์ แสนคำ, “บางกระท่อม : เขตถูกลืมที่กำลังจะถูกเปิดเผย”, ใน เมืองโบราณ, (ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๒ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๔), หน้า ๒๔ - ๓๐.

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นถึงความสำคัญของการ
ท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอ
บางกระทุ่มที่ควรศึกษาเพื่อหายุทธศาสตร์การพัฒนา
ของชุมชนภายใต้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การท่องเที่ยวอย่าง
ยั่งยืนในพื้นที่อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ซึ่ง
เป็นพื้นที่อำเภอรอยต่อกับจังหวัดพิษณุโลกจังหวัด
พิจิตรที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการจนอยู่รอดได้
ภายใต้วิกฤตดังกล่าวอีกทั้งบริบทพื้นที่ยังมีความ
หลากหลายสามารถนำไปจัดการผลิตที่มีในพื้นที่มาเป็น
จุดแข็งด้านภูมิปัญญาวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่สำคัญอำเภอ
หนึ่งของจังหวัดพิษณุโลก เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่
ด้านวิชาการค้นหาศักยภาพและส่งเสริมภูมิปัญญา
ท้องถิ่นสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเพื่อสร้างชุดความรู้ภูมิ
ปัญญาของชุมชนเพื่อสร้างศักยภาพเชื่อมโยงท่องเที่ยว
เชิงชุมชน ภายใต้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การท่องเที่ยวที่
ยั่งยืนของอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก เพื่อให้
เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างแท้จริง

ในขณะเดียวกัน งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะ
นำเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิง
พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระทุ่ม
จังหวัดพิษณุโลก แบบบูรณาการตามแนว

พระพุทธศาสนา เพื่อให้หน่วยงานราชการในท้องถิ่น หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในท้องที่อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก นำไปเป็นแนวทางในการ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม อำเภอบางกระทุ่มในอนาคตต่อไป

บทที่ ๒

ความรู้เรื่องการบูรณาการพุทธธรรม เพื่อการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรม ในชุมชน

งานวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ
บริบททั่วไป เพื่อวิเคราะห์ จุดเด่น จุดด้อย โอกาสและ
อุปสรรค เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา
และวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก
แบบมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้ได้ผลลัพธ์สุดท้ายคือ
การสามารถนำเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาการ
ท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบาง
กระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก แบบบูรณาการตามแนว
พระพุทธศาสนาได้

โดยได้มุ่งหมายการศึกษา เพื่อหาแนวทางใน
การลงมือพัฒนาทุนที่มีอยู่ในตัวบุคคล หรือสังคม
วัฒนธรรม ทั้งที่เป็นรูปธรรม หรือนามธรรม ซึ่งเป็นรูป
แบบอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการ
พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม
โดยหลักทั่วไปแล้วเป็นลักษณะการพัฒนาที่กำลัง

เปลี่ยนจากสิ่งที่เคยเป็นในอดีตไปสู่สิ่งที่ต้องการจะเป็น
ซึ่งขึ้นอยู่กับเป้าหมายของการพัฒนาของแต่ละบริบท

โดยในมุมมองของกระบวนการนั้นมีกรอบการวัด
และประเมินในรูปแบบที่จะทำให้ทราบถึงคุณสมบัติที่
แฝงอยู่ทั้งโดยเห็นความสำคัญ ความมีเอกลักษณ์ และ
ความสำคัญ ของทรัพยากรการท่องเที่ยวทาง
พระพุทธศาสนา ในด้านส่วนดีและส่วนที่ต้องแก้ไข
ปรับปรุง เพื่อใช้วัดความเหมาะสมของการพัฒนาการ
ท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอ
บางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก แบบมีส่วนร่วมของชุมชน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ เพื่อการสร้างความพร้อมของการพัฒนา ที่มีพื้นฐานการ คิดจากชุมชนเอง ที่มีความภูมิใจในวัฒนธรรม และภูมิ ปัญญาของตนเองที่พร้อมจะสื่อต่อคนภายนอก โดยใช้ การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด โดยการบูร ณาการหลักพุทธธรรม คือ สัปปายะ ๗ เพื่อใช้ในการ บริหารจัดการ ซึ่งคำว่า “สัปปายะ” หมายถึง สิ่ง ที่เหมาะสม สิ่งที่เกี่ยวข้อง ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญ ภาวนาให้ได้ผลดีช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย (suitable things; things favorable to mental development) เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้รู้จัก ประยุกต์ใช้ธรรมะในทางการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิด คุณประโยชน์ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

ภายใต้การมองวิสัยทัศน์ทางการท่องเที่ยวโดย ชุมชน ๓ รูปแบบ^๒ คือ

๑. มองกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่ง ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกับคนภายนอก อันเป็น การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม

---

^๒ พงณา สวนศรี, คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Handbook), (กรุงเทพมหานคร: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและ ธรรมชาติ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๕-๑๘๘.

๒. การท่องเที่ยวทำให้เกิดผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม การสร้างมาตรฐานต่างๆ ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเอง

๓. การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการเรียนรู้ระหว่าง คนกับธรรมชาติ เป็นการสร้างโอกาสในการฟื้นฟู วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสิ่งแวดล้อม โดยมองที่รายได้ เป็นเพียงแค่ผลพลอยได้จากกระบวนการเรียนรู้ ท่ามกลางการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวเชิง พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลกที่ยั่งยืนได้ต่อไป

บทที่ ๓ ผลการศึกษา

สภาพบริบททั่วไป และวิเคราะห์ศักยภาพ
การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา
และวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทู้
จังหวัดพิษณุโลก

๓.๑ สภาพบริบททั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวเชิง พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทู้ จังหวัดพิษณุโลก

จากการสำรวจศึกษาวิจัยเรื่อง “บางกระทู้หน้า
ชม : ยุทธศาสตร์การพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธ
ศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระทู้ จังหวัด
พิษณุโลก” ได้พบแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา
และวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทู้ จังหวัดพิษณุโลก ที่
มีความโดดเด่นและน่าสนใจ มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็น
แหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมได้ ๕
แห่ง ดังนี้

แหล่งท่องเที่ยวฯ โดดเด่น ๑

“วัดสนามคลีตะวันตก”

วัดสนามคลีตะวันตก อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางทิศตะวันตก ในเขตบ้านสนามคลี ตำบลสนามคลี เดิมมีชื่อว่า “วัดกัญชวลีนาราม” สร้างขึ้นเป็นวัดตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง ชาวบ้านเรียกชื่อวัดนี้ว่า “วัดสนามคลี”^๓ และยังมีเรื่องเล่าว่าแถบนี้เป็นสนามคลีของสังข์ทองอีกด้วย เนื่องจากว่าชุมชนสนามคลีมีอยู่ทั้ง ๒ ฝั่งแม่น้ำ ต่อมาได้มีการสร้างวัดขึ้นทางฝั่งตะวันออกเรียกว่า “วัดสนามคลีตะวันออก” แล้วเรียกวัดเดิมว่า “วัดสนามคลีตะวันตก”

วิหารเก่า
วัดสนามคลี
ตะวันตก

^๓ ชีระวัฒน์ แสนคำ, “บางกระท่อม เขตถูกลืมหืมที่กำลังจะถูกเปิดเผย”. เมืองโบราณ, ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๔), หน้า ๔๑.

ภายในวัดสนามคลีตะวันตกมีโบราณสถานที่เก่าแก่และมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง นั่นก็คือ วิหาร วิหารหลังนี้น่าจะสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีภาพจิตรกรรมทั้งภายในและภายนอก ภายในวิหารมีพระประธานเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น ฝีมือช่างท้องถิ่น ภายในองค์พระใช้ไม้โพธิ์เป็นแกนในการปั้น ภาพจิตรกรรมภายในวิหารเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ มีความงดงามและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ภาพเหล่านี้ น่าจะเขียนขึ้นในสมัยรัชการที่ ๔-๖ เนื่องจากว่ามีภาพธงช้างเผือกปรากฏอยู่ในงานจิตรกรรมด้วย ตามเสาวิหารจะเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ บนเพดานมีลายดาวเพดานประดับอยู่ทั่วพื้นเพดาน

ภาพธงช้างเผือกที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดสนามคลีตะวันตก

ที่ผนังมุขด้านหน้าวิหารมีช่องประตูทางเข้าวิหาร ๒ ช่อง ตรงกลางระหว่างช่องประตูเป็นภาพพระพุทธรเจ้า และระหว่างช่องประตูทั้ง ๒ กับริมผนังจะเป็นภาพพระอัครสาวกทั้ง ๒ องค์ คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ บนกรอบประตูเป็นลายปูนปั้นรูปสิงโตคาบดาบและลายพันธุ์พฤกษาประดับกระจก ที่เสาวิหารด้านหน้ามี

ลายปูนปั้นเป็นรูปทหารโปรตุเกสแบกปืนและจูงสุนัขประดับอยู่ ๓
เสา อีกเสาหนึ่งนั้นลายปูนปั้นชำรุด

นอกจากนี้ยังมีโบสถ์ซึ่งสร้างทับฐานวิหารเก่า ภายในเป็นที่ประดิษฐาน “หลวงพ่อดโต” พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด หลวงพ่อดโตเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย ศิลปะอยุธยา ฝีมือช่างท้องถิ่น มีเรื่องเล่าว่า แต่ก่อนได้มีไฟป่าไหม้ลูกหลานมาจนถึงภายในวัด แต่เดิมบริเวณโบสถ์นี้ยังรกอยู่มาก แต่ปรากฏว่าไฟไหม้แต่เพียงบริเวณรอบๆ ไม่ไหม้องค์พระและเนินซากวิหาร สร้างความอัศจรรย์ให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันสร้างโบสถ์ขึ้นแล้วอัญเชิญหลวงพ่อดโตประดิษฐานเป็นพระประธาน รอบๆ โบสถ์ยังมีใบเสมาศิลปะอยุธยาตอนปลายปักอยู่หลายใบอีกด้วย^๔

พระประธานในวิหาร
วัดสนามคลีตะวันตก

---

^๔ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, วัฒนธรรมลุ่มน้ำน่าน, (พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๔), หน้า ๘๒.

แหล่งท่องเที่ยวฯ โดดเด่น ๒

“วัดไพรสวรรณ”

วัดไพรสวรรณ อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางทิศตะวันออกในเขตบ้านย่านโนนไพร ตำบลบ้านไร่ ซื่อบ้านย่านโนนไพรนั้น แต่เดิมแถบนี้คงมีเนินที่มีต้นไพลขึ้นอยู่มากชาวบ้านจึงเรียกว่า “ย่านโนนไพล” แต่ต่อมากงมีการเขียนเพี้ยนไปเป็นคำว่าไพโรซึ่งแปลว่าป่าแทน เช่นในปัจจุบัน การที่พบไพลมากนี้ถือเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า บริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณมาก่อนอย่างแน่นอน เพราะไพลเป็นได้ทั้งอาหารและเป็นสมุนไพรในการรักษาโรค ชาวบ้านในอดีตนิยมปลูกไว้ตามริมรั้วและหัวไร่ปลายนา

มณฑลพทรวงพระปรารงค์
แบบย่อมุมไม้สิบสอง
ด้านหน้าโบสถ์
วัดไพรสวรรณ

วัดไพรสวรรณเป็นวัดเก่าแก่ภายในวัดพบโบราณวัตถุ
สถานที่ที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมสำคัญ ๆ เช่น โบสถ์ สันนิษฐานว่า
บูรณะขึ้นใหม่จากโบสถ์หลังเก่าสมัยอยุธยาที่มีสภาพทรุดโทรมในปี
พ.ศ.๒๔๖๕ เป็นรูปแบบศิลปะคล้ายอาคารทรงโถงสมัยสุโขทัย หัน
หน้าไปทางตะวันออก ผิดกับวัดอื่นๆในแถบนี้ที่ปกติมักจะหันลงแม่น้ำ
ซึ่งอยู่ทางตะวันตก มีช่อฟ้าเป็นรูปพญานาค ประตูป่าไม้แกะสลัก
สวยงามเป็นลายนาคเกี่ยวผสมกับลายนกไม้ฝีมือช่างจากสุโขทัย ตาม
ผนังมีจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพุทธประวัติและทศชาติ หน้าบันแกะสลัก
ด้วยไม้เป็นลวดลายต่างๆ ส่วนหลังคามีการบูรณะและเปลี่ยนแปลง
หลายครั้ง รอบโบสถ์มีใบเสมาหินชนวนขนาด ๒ ฟุต หนา ๒ นิ้ว ดู
จากรูปแบบแล้วน่าจะเป็นศิลปะอยุธยาตอนต้น คล้ายกับที่วัดหล่มซึ่ง
อยู่ริมแม่น้ำน่านถัดจากวัดนี้ขึ้นไป^๕

หลวงพ่อพเพชร
พระประธานปาง
ฉันทสมอในโบสถ์วัด
ไพรสวรรณ

^๕ อ่างแก้ว, ธีระวัฒน์ แสนคำ, หน้า ๔๐.

ภายในโบสถ์เป็นที่ประดิษฐาน “หลวงพ่อพเพชร” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศิลปะจีน ปางฉันสมอ ขนาดหน้าตักราว ๑๙ นิ้ว คล้ายกับพระฉันสมอที่วัดอัมพรสวรรค์วรวิหาร กรุงเทพมหานคร ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นพระที่ได้มาจากเมืองเวียงจันทน์ในรัชกาลที่ ๓ คราวเดียวกับได้พระบางซึ่งโปรดฯให้นำไปประดิษฐานยังวัดจักรวรรดิราชาวาส และพระแซกคำซึ่งพระราชทานแก่พระยาราชมนตรีไปประดิษฐานเป็นพระประธานที่วัดคฤหบดีฝั่งธนบุรีจนถึงทุกวันนี้ พระฉันสมอองค์นี้แรกที่เดียวประดิษฐานไว้ในหอพระนาค วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายหลังจึงพระราชทานไปสำหรับวัดอัมพรสวรรค์ จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดทำให้ทราบว่า หลวงพ่อพเพชรได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ ราว ๑๐๐ ปีแล้ว

นอกจากนี้ในวัดไพโรสุวรรณ์ยังมี หลวงพ่อแฝด ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำริดศิลปะสุโขทัย ปางสมาธิหน้าตักกว้าง ๓ ศอก สูง ๔ ศอก และหลวงพ่opakแดง พระพุทธรูปศิลปะอยุธยา ทาปากสีแดง ประดิษฐานที่หอสวดมนต์ ที่หน้าโบสถ์ยังมีเจดีย์เก่าอายุราว ๘๐-๑๐๐ ปีอยู่องค์หนึ่ง และที่น่าสนใจคือ มีมณฑปทรงพระปรารค์แบบย่อมุมไม้สิบสององค์หนึ่ง สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวสมัยรัชกาลที่ ๖ ฐานกว้างราว ๓ เมตร สูงราว ๔.๕ เมตร ภายในเคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป มีบันไดทางขึ้นก่ออิฐทางทิศตะวันตก^๖

^๖ อ่างแก้ว, วีระวัฒน์ แสนคำ, หน้า ๔๑.

แหล่งท่องเที่ยวฯ โดดเด่น ๓

“วัดโคกสลด”

วัดสนามคลีตะวันตก อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางทิศตะวันตก ในเขตบ้านสนามคลี ตำบลสนามคลี เดิมมีชื่อว่า “วัดกัญชวลีนาราม” สร้างขึ้นเป็นวัดตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง ชาวบ้านเรียกชื่อวัดนี้ว่า “วัดสนามคลี”^๗ และยังมีเรื่องเล่าว่าแถบนี้เป็นสนามคลีของสังข์ทองอีกด้วย เนื่องจากว่าชุมชนสนามคลีมีอยู่ทั้ง ๒ ฝั่งแม่น้ำ ต่อมาได้มีการสร้างวัดขึ้นทางฝั่งตะวันออกเรียกว่า “วัดสนามคลีตะวันออก” แล้วเรียกวัดเดิมว่า “วัดสนามคลีตะวันตก”

วัดโคกสลด อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางทิศตะวันตก ในเขตบ้านโคกสลด ตำบลบ้านไร่ เป็นวัดโบราณน่าจะสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง-ตอนปลาย เดิมชื่อ “วัดโคกสนุก” ต่อมาเพี้ยนเป็นวัดโคกสลด ภายในวัดมีโบราณวัตถุสถานที่ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมสำคัญและน่าสนใจ เช่น วิหาร เข้าใจว่าคงได้รับการซ่อมแซมมาหลายครั้งแล้ว เป็นอาคารทรงสูง ยกพื้นก่ออิฐฉาบปูน ตามผนังวิหารมีลายปูนปั้นประดับ

^๗ ชีระวัฒน์ แสนคำ, “บางกระท่อม เขตถูกลืมหืมที่กำลังจะถูกเปิดเผย”. เมืองโบราณ, ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๔), หน้า ๔๑.

อยู่ข้างเล็กน้อย ภายในวิหารเป็นที่ประดิษฐาน “หลวงพ่อดโต” พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ศิลปะพื้นบ้าน คงซ่อมแซมมาจากองค์เดิมที่น่าจะเป็นศิลปะอยุธยา และมีรอยพระพุทธรูปจำลองหล่อด้วยสำริด ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประดิษฐานอยู่หน้าพระประธานอีกด้วย

ด้านหลังวิหารเป็นโบสถ์ ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๐ โดยรื้อโบสถ์หลังเก่าออกแล้วสร้างโบสถ์หลังใหม่นี้ทับ จากการสอบถามชาวบ้านทำให้ทราบว่า ภายในโบสถ์หลังเก่ามีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องไตรภูมิ พุทธประวัติตอนมารผจญและเทพชุมนุมอยู่ด้วย คงเป็นจิตรกรรมศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง แต่อายุโบสถ์เก่านั้นเมื่อดูจากใบเสมาหินชนวนที่เก็บรักษาไว้ในวัด คงสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย

สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ควรพลาดชม นั่นก็คือ หอระฆัง ตั้งอยู่หน้าวัดแต่เดิมมีสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก ปัจจุบันได้รับการบูรณะเป็นอย่างดี เป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยม หลังคาซ้อน ๒ ชั้น ยอดเรียวแหลมคล้ายพีระมิด สูงประมาณ ๖ เมตร นอกจากนี้ ที่ศาลาการเปรียญยังเป็นที่เก็บรักษาพระพุทธรูปเก่าแก่ไว้หลาย

องค์ รวมไปถึงตู้พระธรรมลายรดน้ำ ๑ หลังซึ่งมีฝีมือที่เดี่ยว ไกลกัน ยังมีรูปปั้นของพระครูสุตการวินิต หรือหลวงปู่ตี๋ อินทสโร พระเกจิอาจารย์ท้องถิ่นและเป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดโคกสลดอีกด้วย ภายในบริเวณวัดยังมีเจดีย์เก่าอยู่ ๕ องค์ ตั้งอยู่หน้าวัดเป็นเจดีย์ทรงกลมคล้ายศิลปะมอญ ๓ องค์ เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ๑ องค์ ส่วนอีก ๑ องค์ เป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่หลังวิหาร

แหล่งท่องเที่ยวฯ โดดเด่น ๔

“วัดตายม”

วัดตายม อยู่ใกล้กับคลองตายมในเขตบ้านวัดตายม ตำบลวัดตายม อำเภอบางกระทุ่ม วัดตายมเป็นชื่อของตำบลวัดตายม และเป็นวัดประจำตำบลวัดตายม ภายในวัดเป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อยม พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองชาวบ้านวัดตายมและชาวพิษณุโลก บริเวณวัดตายมมีร่องรอยของชุมชนโบราณที่กระจัดกระจายกันตามเนินดินริมคลองตายมซึ่งเป็นสาขาของคลองแม่ระกา มีรายงานการพบร่องรอยโบสถ์และเจดีย์หลายแห่ง รวมทั้งเศษภาชนะดินเผาแบบสังคโลกและแบบเผาแกร่ง^๘ วัดตายมคงถูกปล่อยทิ้งร้างมานาน

^๘ ศรีศักร วัลลิโกดม, เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

เสนาสนะต่างๆ ล้วนเป็นสิ่งสร้างใหม่ วัดได้รับพระราชทาน
วิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๔๘

หลวงพ่อยมเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ปางมาร
วิชัย มีพุทธลักษณะพุทธศิลป์ที่งดงาม หน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๑ คืบ
ความสูงจากฐานกลีบบัวถึงยอดพระเกศ ๕ ศอก เป็นพระพุทธรูป
ศิลปะสุโขทัย มีพุทธลักษณะพระพักตร์เป็นรูปไข่ มีพระขนงโก่ง พระ
นาสิกเป็นสันและงุ้มลงสวยงามอย่างสุโขทัย แยมพระโอษฐ์อย่าง
พระพุทธรูปที่พบในเขตเมืองสุโขทัย ชาวบ้านเชื่อว่าหลวงพ่อยมเป็นพี่
ของหลวงพ่อพระพุทธรชินราช มีความศักดิ์สิทธิ์ มีความสวยงาม และ
เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านกระทุ่มและชาวบ้านใกล้เคียงเป็น
อย่างมาก ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปีจะมีงานปิดทองหลวงพ่
อยม ซึ่งถือเป็นงานประจำปีที่ยิ่งใหญ่งานหนึ่งของอำเภอบางกระทุ่ม

แหล่งท่องเที่ยวฯ โดดเด่น ๕

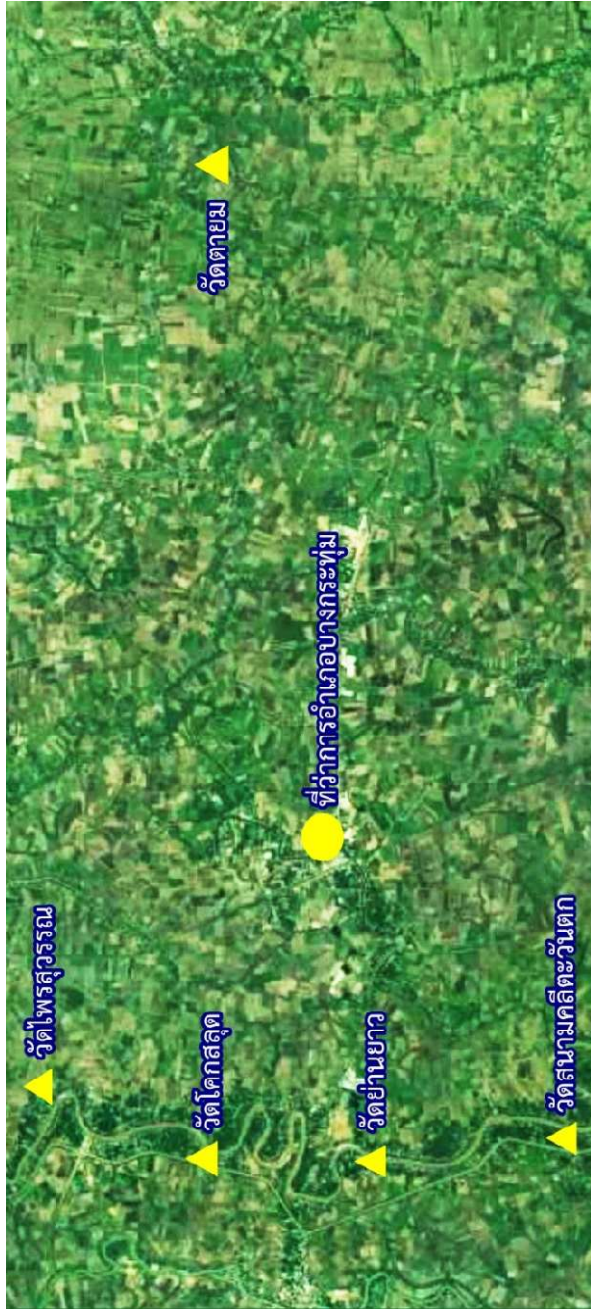
“วัดยานยาว”

วัดยานยาว อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางทิศตะวันตก ในเขตบ้านยานยาว ตำบลโคกสลุด อำเภอบางกระทุ่ม เดิมทีบนศาลาการเปรียญวัดยานยาวเคยมีจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเขียนไว้เหนืออาสนสงฆ์เขียนเป็นภาพเรื่องราวทศชาติชาดก ต่อมาถูกซ่อมและรื้อออกไปแล้ว แต่ภายในวัดยังมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์หนึ่ง ชาวบ้านเรียกว่า “หลวงพ่อเพชร”

พระพุทธรูปหลวงพ่อเพชร วัดยานยาว เป็นพระพุทธรูปสำริดประทับนั่งปางมารวิชัย มีพุทธศิลป์คล้ายกับพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่มีอยู่ทั่วไปเป็นลักษณะศิลปะสุโขทัยโดยเฉพาะ พุทธลักษณะคือ ขมวดพระเกศาเล็ก พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์อมยิ้มเล็กน้อย พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายจีวรยาวลงมาถึงพระนาภี ปลายเป็นเขี้ยวตะขาบ แต่ทว่าส่วนพระรัศมีของหลวงพ่อเพชรองค์เดิมสูญหาย ปัจจุบันชาวบ้านได้ทำพระรัศมีซ่อมใหม่จึงเป็นงานฝีมือช่างพื้นบ้าน พระพุทธรูปหลวงพ่อเพชร วัดยานยาว ถือเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวอำเภอบางกระทุ่มและใกล้เคียงให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างมากอีกองค์หนึ่ง

ที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมสำคัญ
ในอำเภอบางกระทุ่ม

๓.๒ จุดเด่น จุดด้อย โอกาสและอุปสรรค ทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ในอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก

จากการสำรวจศึกษาและสัมภาษณ์ผู้มีส่วน
เกี่ยวข้องหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญของงานวิจัยเรื่อง “บาง
กระท่อมน่าชม : ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิง
พระพุทธ ศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระท่อม
จังหวัดพิษณุโลก” เพื่อวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาส
และอุปสรรคทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและ
วัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก
สามารถวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาสและอุปสรรค
ทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมใน
อำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก ได้ตามตารางดังนี้

ข้อมูลการวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาสและอุปสรรคทางการ
ท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อม
จังหวัดพิษณุโลก

จุดแข็ง	จุดด้อย
๑) อำเภอบางกระท่อมเป็นพื้นที่ที่มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่เป็นวัดหรือศาสนสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ๒) อำเภอบางกระท่อมเป็นแหล่งผลิตกล้วยตากซึ่งเป็นสินค้าที่ระลึกหรือผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่สำคัญของจังหวัดพิษณุโลก ๓) หน่วยงานราชการ เช่น อำเภอบางกระท่อมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มีความพยายามในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมาโดยตลอด	๑) ขาดการบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นอย่างสูงสุด ๒) ขาดแนวทางการนำการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ศาสนาและวัฒนธรรมมาขยายฐานทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น ๓) ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือเครือข่ายในท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ๔) ขาดการประชุมปรึกษาหารือและทำความเข้าใจกับประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ทำให้ประชาชนไม่มีความรู้ความเข้าใจและเล็งเห็นคุณค่า ตลอดจนรายได้ที่จะเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ๕) ขาดแนวทางการพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นเพื่อตอบสนองความต้องการทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม ๖) ขาดการประเมินผล ตรวจสอบและติดตามผลหลังการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและวัฒนธรรม ๗) ขาดการจัดการเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติดังแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม
โอกาส	อุปสรรค
๑) มีการพัฒนาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้มีความสวยงามน่าเที่ยว ตลอดจนพัฒนาเส้นทางคมนาคมให้สามารถเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวได้โดยสะดวก ปลอดภัย และรวดเร็ว ๒) มีการส่งเสริม และสนับสนุน วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและประเพณีของท้องถิ่น ๓) มีการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลบริการนักท่องเที่ยวที่บริเวณสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางกระท่อม ตลอดจนจัดให้มีสถานที่จำหน่ายของที่ระลึกและจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองในบางโอกาส ๔) อำเภอบางกระท่อมอยู่กลางระหว่างอำเภอเมืองพิษณุโลกกับอำเภอเมืองพิจิตร สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเชื่อมต่อกันได้ โดยอาศัยเส้นทางเรือตามแม่น้ำน่านเป็นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยว	๑) นักท่องเที่ยวไม่นิยมมาท่องเที่ยวในอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก เนื่องจากไม่มีข้อมูลทางด้านการท่องเที่ยวของอำเภอบางกระท่อม ๒) เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อมมีความโดดเด่นน้อย เมื่อเทียบกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในเขตอำเภอเมืองพิษณุโลก และสามารถใช้เวลาในการเยี่ยมชมไม่นาน นักท่องเที่ยวจึงไม่มีการพักค้างคืนด้วย ๓) แหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมกระจายอยู่ภายในอำเภอบางกระท่อม ซึ่งการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ค่อนข้างอยู่ไกลกัน และยังไม่มียระบบขนส่งมวลชนบริการครบ ๔) ความขัดแย้งทางการเมืองภายในท้องถิ่น ทำให้การดำเนินงานสนับสนุนหรือส่งเสริมการเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมหลายกิจกรรมต้องยุติหรือหยุดชะงัก ๕) ประชาชนในท้องถิ่นจริงๆ ค่อนข้างมีรายได้จากการท่องเที่ยวนี้ เนื่องจากที่ผ่านมาไม่ค่อยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอบางกระท่อม

๓.๓ แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิง พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก แบบมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้างเชิง
คุณภาพ (In-depth Interview Semi-Structure) และการจัด
ประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ร่วมกับแกนนำชุมชน ผู้สูงอายุ
ปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการท่องเที่ยวเชิง
พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก
และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในประเด็นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิง
พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก
แบบมีส่วนร่วมของชุมชน ควรเป็นอย่างไร ทำให้ได้แนวทางการ
พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบาง
กระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก แบบมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

ด้านความสามารถในการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว มี
ข้อเสนอแนวทางการพัฒนาสรุป ได้ว่า ชุมชนควรเชื่อมโยงกับ
หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ หรือแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อ
จัดกิจกรรมร่วมกันโดยใส่รายละเอียดรูปแบบของกิจกรรมของแต่ละ
ประเพณีที่ได้ดำเนินร่วมกันมา แต่ไม่ควรทิ้งความเป็นเอกลักษณ์หรือ
ให้คงแบบดั้งเดิม ซึ่งจะช่วยสร้างความสนใจให้แก่นักท่องเที่ยวมากขึ้น
อีกทั้ง บันทึกลงในปฏิทินการท่องเที่ยวของจังหวัด

ด้านความสามารถในการเข้าถึง มีข้อเสนอแนวทางการ
พัฒนาสรุปได้ว่า วัด เทศบาลและ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การ
สนับสนุนด้านการจัดทำสื่อโฆษณา ประชาสัมพันธ์ แนะนำให้
นักท่องเที่ยว ทราบผ่านสื่อต่าง ๆ อีกทั้งควรปรับปรุงเส้นทางให้มี
ความสะดวกและปลอดภัย มีป้ายบอกทางที่ชัดเจน และเข้าใจง่าย มี
บริการรถสามล้อ รถราง รถจักรยาน หรือรถรับจ้างขนาดเล็กที่

สามารถเข้าถึงได้ เพื่อชมเมือง ชมวัด และมีแกนนำคอยอำนวยความสะดวกต่อการเดินทางเข้าถึงยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมให้แก่นักท่องเที่ยว

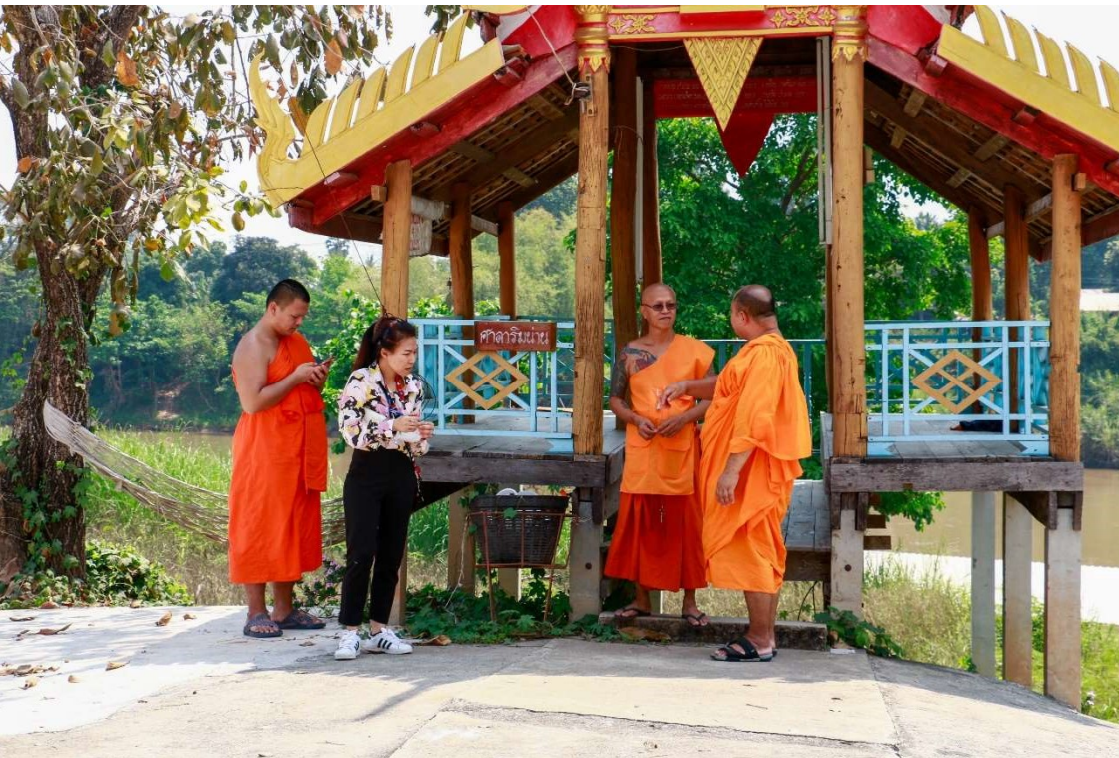
ด้านสิ่งดึงดูดใจ มีข้อเสนอแนวทางการพัฒนาสรุปได้ว่า วัดควรจัดประสานงานระหว่าง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวในการช่วยเหลือให้การสนับสนุนในเรื่องการโฆษณาประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของอำเภอบางกระทู้ม จังหวัดพิษณุโลก อีกทั้งร่วมกับคนในชุมชนสนับสนุนวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน พร้อมทั้งร่วมกันปรับปรุง บูรณะ และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในด้านความสะอาด ความปลอดภัย ความสวยงามของแหล่งท่องเที่ยว ส่งเสริมการจัดทำสตรีทอาร์ต จุดถ่ายภาพที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชน เพื่อเป็นการดึงดูดใจนักท่องเที่ยว

ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก มีข้อเสนอแนวทางการพัฒนาสรุปได้ว่า วัด เทศบาลหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวควรจัดทำป้ายบอกทางหรือสถานที่ต่างๆ เช่น ที่จอดรถหรือจุดบอก ตำแหน่งกิจกรรมการท่องเที่ยว และป้ายแผนที่ท่องเที่ยวต่างๆ ที่ชัดเจน จัดสถานที่ไว้คอยบริการต้อนรับนักท่องเที่ยวให้เพียงพอ และคอยดูแลรักษาความปลอดภัย คอยอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ

ด้านกิจกรรม มีข้อเสนอแนวทางการพัฒนาสรุปได้ว่า ควรสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยว สู่ความเป็นเลิศ ความโดดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทู้ม จังหวัดพิษณุโลก เช่น จัดงานประเพณี กิจกรรมชุมชนสร้างสรรค์ แสดงวิถีชีวิตชุมชน สถาปัตยกรรมต่าง ๆ และถนนคนเดิน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวชมวิถีชีวิต จำหน่ายของที่ระลึก ขนม

หวานและกล้วยตากที่ผลิตจากคนในชุมชน โดยเผยแพร่ผ่านทาง
อาสาสมัครมัคคุเทศก์หรือทางระบบออนไลน์

ด้านการให้บริการของแหล่งท่องเที่ยว มีข้อเสนอแนว
ทางการพัฒนาสรุปได้ว่า ควรมีการ จัดตั้งศูนย์บริการข้อมูลข่าวสาร
ทางด้านการท่องเที่ยวตามจุดแหล่งท่องเที่ยวสำคัญต่างๆ จัดทำป้าย
สื่อ ความหมายแหล่งท่องเที่ยว และจัดทำ QR Code เรื่องเล่าของ
แหล่งท่องเที่ยว และ ข้อมูลของพัฒนา การท่องเที่ยวเชิง
พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก
เพื่อเป็นทางเลือกในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลและแนะนำข้อมูลทางการ
ท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวทราบ

บทที่ ๔ องค์ความรู้บางกระทู้หน้าชม :

ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยว
เชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม
อำเภอบางกระทู้ จังหวัดพิษณุโลก

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บางกระทู้หน้าชม : ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระทู้ จังหวัดพิษณุโลก” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไป และวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาส และอุปสรรคทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทู้ จังหวัดพิษณุโลก ๒) เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทู้ จังหวัดพิษณุโลก แบบมีส่วนร่วมของชุมชน และ ๓) เพื่อเสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระทู้ จังหวัดพิษณุโลก แบบบูรณาการตามแนวพระพุทธศาสนา

ผลจากการศึกษา สามารถสรุปผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “บางกระทู้หน้าชม : ยุทธศาสตร์การพัฒนาการ

ท่องเที่ยวเชิงพระพุทธ ศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอ บางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก” เป็นแผนผังองค์ความรู้ ได้ดังนี้

จากแผนภาพ โมเดลองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงกรอบความคิดบทสรุป (Conceptualize) ของยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบาง

กระท่อม จังหวัดพิษณุโลก แบบบูรณาการตามแนว
พระพุทธศาสนา คือ

๑. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา
และวัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก
แบบมีส่วนร่วมของชุมชน ต้องอาศัยข้อมูลจากสภาพ
บริบทและแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและ
วัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก ที่มี
ศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในอำเภอบางกระท่อม
จังหวัดพิษณุโลก จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์
การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและ
วัฒนธรรมในอำเภอบางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก แบบ
มีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย ๑) ด้าน
ความสามารถในการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว ๒) ด้าน
ความสามารถในการเข้าถึง ๓) ด้านสิ่งดึงดูดใจ ๔) ด้าน
สิ่งอำนวยความสะดวก ๕) ด้านกิจกรรม และ ๖) ด้าน
การให้บริการของแหล่งท่องเที่ยว

๒. ในยุทธศาสตร์การพัฒนาการ
ท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม อำเภอ
บางกระท่อม จังหวัดพิษณุโลก แบบบูรณาการตามแนว
พระพุทธศาสนา จะประกอบไปด้วย ๔ กลยุทธ์ ซึ่งเป็น
การบูรณาการตามหลักสี่ปายะ ๗ ได้แก่ ๑) กลยุทธ์

การพัฒนาด้านกายภาพ (อาวาสสี่ปายะ โคจรสี่ปายะ อุตุสี่ปายะ) ๒) กลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากร (บุคคลสี่ปายะ โภชนสี่ปายะ) ๓) กลยุทธ์การมีส่วนร่วม (ภัสสี่ปายะ) และ ๔) กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์และบริการ (อิริยาปถสี่ปายะ) ซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก อย่างยั่งยืนต่อไป

บทที่ ๕ ข้อเสนอแนะในการศึกษา

จากการวิจัยเรื่อง "บางกระทุ่มน่าชม : ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก" พบว่า ยังมีหลายประเด็นที่เป็นประเด็นที่น่าสนใจ แต่ผู้วิจัยยังมิได้ศึกษา ดังนั้นเพื่อให้มีการดำเนินการในการทำวิจัยเพื่อแสวงหาคำความรู้เพิ่มเติมอย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดประโยชน์สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้สนใจสามารถที่จะนำข้อมูลพื้นฐานจากการดำเนินการวิจัยของผู้วิจัยในประเด็นต่างๆ ที่ยังเหลืออยู่ไปทำการศึกษาเพิ่มเติมได้ในหลายมุมมอง ดังนี้

๕.๑ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก คณะผู้วิจัยมีความเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการนำผลจากการวิจัยไปปฏิบัติสำหรับผู้เกี่ยวข้องเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑.) ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายสำหรับหน่วยงานหรือการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความจำเป็นที่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องจะต้องสนับสนุนและเป็นผู้ที่นำข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ไปใช้เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในอำเภอบางกระทุ่มอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม

๒.) ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของอำเภอบางกระทุ่ม ได้แก่ บ้านสนามคลีตะวันตก ตำบลสนามคลี บ้านไพรสุวรรณ ตำบลบ้านไร่ และบ้านโคกสลุด ตำบลโคกสลุด อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก สามารถนำข้อมูล ไปประยุกต์ใช้ในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนร่วมกับแผนปฏิบัติการที่โครงการ OTOP นวัตกรรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้ดำเนินการไว้แล้ว เพื่อส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืนในอนาคตต่อไป

๓.) ข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา

และวัฒนธรรมในท้องถิ่นอำเภอบางกระทุ่มอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม มีการกำหนดวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนอย่างชัดเจนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ควรร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานราชการต่างๆ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพิษณุโลก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพิษณุโลก เป็นต้น และมีการสร้างเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อร่วมมือกันในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อมารับใช้ชุมชนท้องถิ่น โดยการพัฒนา ส่งเสริมอาชีพ เพิ่มรายได้จากสิ่งที่มีอยู่ต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

๑.) ควรศึกษาวิจัยในพื้นที่ชุมชนในอำเภอรื่นของจังหวัดพิษณุโลก ที่มีความแตกต่างทางด้านบริบทชุมชน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาและมีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่ต่างกัน ซึ่งจะช่วยให้ทราบข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอำเภอนั้นๆ และนำมาพัฒนาการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกันในลักษณะเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวชุมชนต่อไป

๒.) ควรศึกษาในประเด็นแนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือ

การท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืนในระดับจังหวัดและระดับภูมิภาค เพื่อส่งเสริมการทำงานด้านยุทธศาสตร์และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนร่วมกัน และสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนต่างๆ ด้วย

บรรณานุกรม

- จิราภรณ์ สถาปนฉะวรรธนะ. **วัฒนธรรมลุ่มน้ำ่านาน**.
พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๔.
- ธีระวัฒน์ แส่นคำ. “บางกระท่อม : เขตภูมิคุ้มกันที่กำลังจะถูก
เปิดเผย”. ใน **เมืองโบราณ**. (ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๒
เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๔), หน้า ๒๔ - ๓๐.
- พจนา สนวนศรี. **คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
(Community Based Tourism Handbook)**.
กรุงเทพมหานคร: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและ
ธรรมชาติ. ๒๕๕๖.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย**.
กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ. ๒๕๕๒.

บางกระทุ่มนำชม
:ยุทธศาสตร์การพัฒนการท่องเที่ยว
เชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม
อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก

BANG KRATHUM NA CHOM : STRATEGIES
FOR BUDDHIST AND CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT
IN BANG KRATHUM DISTRICT PHITSANULOK PROVINCE.

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์
วิจัย และนวัตกรรม MCU

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม MCU